

ספרים | עיון

ספר מומלץ לכל מי שהשפה והמלים יקרות ללבו

בספרו "ביקורת המלים" בוחן קארל צ'אפק 52 מלים נפוצות ומבקר את האופן שבו אנו משתמשים בהן ומגייסים אותן לצרכינו המשתנים

אביעד שטיר 25 בפברואר 2015 התראות במייל

**ביקורת המלים וטקסטים נוספים על הלשון
קארל צ'אפק. תירגם מצ'כית: פאר פרידמן. הוצאת כרמל,
147 עמודים, 69 שקלים**

"המלה מכה שורשים עמוקים יותר מן הרעיון". המשפט הקטן הזה, המופיע ברשימה הראשונה מבין הרשימות הקצרצרות המרכיבות את "ביקורת המלים", הוא בעצמו רעיון רב־עוצמה ומעורר מחשבות. משמעותה של המלה, ממשיך ומסביר המחבר, קאָרל צ'אָפּק, אינה טמונה במלה עצמה, אלא היא גדלה ומתפתחת סביבה לאורך זמן, כשם שאבן מצמחת אזוב או צוברת משקעים מינרליים, ואגב כך לעתים קרובות היא משתנה באופן רדיקלי. לכן שם לו צ'אפק מטרה, בטורים שפירסם תחילה בעיתונים ולאחר מכן קיבץ בספר שיצא לאור ב-1920, לבחון שורה של מלים נפוצות —

52, כמניין שבועות השנה — מצד האופן שבו אנו משתמשים בהן ומגייסים אותן לצרכינו המשתנים.

הקובץ הזה, בלויית טורים נוספים שנכתבו ברוח דומה, ראה עתה אור בתרגום עברי נעים וידעני, מעשה ידיו של פאר פרידמן, שגם בחר את הקטעים והוסיף להם הקדמה מאלפת. תרגום של ספר כזה הוא מעשה רב, שכן מטבע הדברים הטקסט מנתח מלים צ'כיות בעלות מטען צ'כי, והמקבילה העברית לא תמיד מזומנת למתרגם. אבל פרידמן מתמודד עם המשימה בחן ובאלגנטיות, ולמעט מקומות ספורים התרגום לא נשמע כפוי או מלאכותי.

צ'אפק מפנה את חצי הביקורת שלו — יותר נכון, את הזכוכית המגדלת שלו — אל טווח רחב של נושאים, אבל דומה כי יש כמה תמות קבועות שהוא שב וחוזר אליהן. הוא יוצא חוצץ נגד הלאומנים הצ'כים, המדברים גבוהה־גבוהה על התרבות "שלנו" ועל סמטנה "שלנו"; והוא מגלה את קלונם של הרומנטיקנים, המעלים על נס כל מה שהוא טבעי ואינסטינקטיבי ופוטרים בזלזול את מה שלכאורה מלאכותי.

"דמיינו לעצמכם איזו עבודה היתה לו, לאדם בעל הטעם הטבעי, אילו ניצבה מולו המשימה לעצב מחדש את העולם", כותב צ'אפק. "בחמת זעם היה דוחה את מסלולו הליניארי, הקווי, של האור, ומבכר התקדמות אישית של כל קרן שמש: טוסי לך באשר תרצי,

היה מטיף לה, רק לא ישר קדימה; באותה מידה היה מתנגד למסלולם העגול, הגיאומטרי והסדור, של כוכבי הלכת, למקבילית הכוחות, לנפילה חופשית של עצמים ואיני יודע מה עוד".

הוא מלגלג על חוקרי ספרות ומבקרים, המחלקים את מושאי מחקרם לקטגוריות מגושמות כמו נטורליזם, סנסואליזם, פוטוריזם וכן הלאה, כפי שזואולוגים ממיינים בעלי חיים אקזוטיים; ועל הקומוניסטים, המחלקים את האנשים ל"מעמדות" כדי שייטיבו לשמש כחיילים במלחמותיהם של פוליטיקאים. ובעיקר הוא מבקר את מה שבעיניו הן קלישאות הרסניות החוזרות לשפה ומנגעות אותה בצביעות, בפומפוזיות ובדו־פרצופיות: השימוש במלים "מתוך עיקרון", המסתיר מאחוריו מעשים שנעשים מתוך אינטרס אישי; השימוש במלה "אמת" כשם נרדף לאמירה שנועדה לפגוע; השימוש במלה "דחף" כדי לתאר את המבוע שהוליד יצירת אמנות (צ'אפק ממליץ לאמנים לומר, במקום זאת, "עשיתי זאת... בעיקר משום שזה נורא מצא חן בעיני, ובעומק לבי קיוויתי שתאהב זאת גם אתה"); והשימוש ב"רוח הזמן" כדי לדכא השקפות שנראות בעיני הדובר מיושנות או (לעתים קרובות יותר) חדשניות יתר על המידה (היה זה בהיר יותר וצנוע יותר, מציע צ'אפק, אילו במקום "רוח הזמן" היינו אומרים "טעם הזמן" — אלא שבדיוק משתי סיבות אלה בוודאי היינו מפסיקים להשתמש במונח כליל).

מלבד "ביקורת המלים" כולל הספר מסות קצרות נוספות, שגם הן כתובות ברוח דומה, אם כי בדרך כלל הן עוסקות לא במלה אחת אלא במשפט או בצירוף — ומעלות על הדעת טורים דומים שנכתבו בעיתונים אצלנו, כגון "מלים מעצבנות" של חגי חיטרון, מילוני הקלישאות של דורון רוזנבלום וכיום "המלה" של אלון עידן. אלא שסגנונו של צ'אפק שונה באופן מהותי משלושת אלה. הקול הייחודי שלו חד ונוקב מאוד, אך בה בעת גם ישיר ופשוט; וגם כשהוא מותח ביקורת שנונה וקטלנית על מושג מסוים ועל המשתמשים בו, אין בו זעם אמיתי, אלא להפך, הוא מלא הומור וחמלה ואפילו אהבה. ומעל הכל מרחף אותו חיוך מר, שלפעמים נדמה כי הוא סימן ההיכר המובהק ביותר של הספרות הצ'כית בכללותה.

בעת הקריאה קשה שלא לחשוב על התקופה שבה חי ופעל צ'אפק, ימי עצמאותה החדשה של צ'כוסלובקיה הדמוקרטית, שבאו אל קצם בהסכם מינכן, חודשים ספורים לפני מותו בסוף 1938. צ'אפק, שהיה מקורבו של נשיא הרפובליקה טומאש מסאריק, היה מתנגד נחרץ לפשיזם ולקומוניזם, שתי תנועות שידעו דבר או שניים על שימוש לרעה בכוח המלים.

צמרמורת חולפת בגבו של הקורא למקרא הרשימות האחרונות, שנכתבו באותה שנה ארוהה. למשל, תחת הערך "להבטיח ידידות איתנה" כותב צ'אפק: "זאת יכולים לעשות רק דיפלומטים. אילו היה

מישהו ניגש אלינו בחיי היומיום ומבטיח לנו את ידידותו האיתנה,
היה לכל הפחות מעורר בנו איזה חשד: הבחור הזה רוצה להזיק לי",
ואי אפשר שלא להיזכר בצ'מברליין ודאלאדייה, ובהבטחתם החגיגית
כי לא ייתנו לגרמניה לפגוע בצ'כוסלובקיה ויערבו לגבולותיה.

אבל ככל שהקובץ הזה הוא בן זמנו ותקופתו בכל רמ"ח איבריו, רבים
מן הרעיונות שבו יפים גם לזמננו, ולכל זמן. זה ספר מומלץ לכל מי
שהשפה, הקריאה והמלים יקרות ללבו.

Kritika slov/ Karel Čapek

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרים